

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԱՐԹՈՒՐ ԶԱԽՈՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

Հոդվածը նվիրված է կրիմինալիստիկայի գիտության համակարգի տեսական խնդիրների ուսումնասիրմանը:

Հոդվածում հեղինակը համակողմանի հետազոտել է կրիմինալիստիկայի գիտության համակարգի երրորդ բաժինը, հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի պատմական ասպեկտները և ներկա վիճակը, ինչպես նաև հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի արդի հիմնահարցերը և զարգացման հեռանկարները:

Այդ նպատակով հեղինակի կողմից ուսումնասիրվել, քննարկվել և վերլուծվել են հարցի վերաբերյալ ինչպես հայրենական, այնպես էլ արտասահմանյան երկրների կրիմինալիստ գիտնականների աշխատություններում տեղ գտած կարծիքներ, տեսակետներ:

Հանրային մեղադրանքի արդյունավետ պաշտպանության համար կրիմինալիստիկական հանձնարարականների մշակման անհրաժեշտությունը ներկայումս, հեղինակի կարծիքով, այլևս վիճելի գիտական խնդիր չէ, քանի որ այն հիմնավորվել է և պայմանավորված է ոչ միայն տեսության, այլ նաև դատական քննության պրակտիկայի կարիքներով:

Հետազոտման արդյունքում հեղինակի կողմից հոդվածում ամփոփ ներկայացվել են հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի էությունը և համակարգը:

Բանալի բառեր – *կրիմինալիստիկայի համակարգը, քննչական տակտիկա, կրիմինալիստիկական տակտիկա, դատական տակտիկա, հանրային մեղադրանք, մեղադրանքի պաշտպանություն, դատախազ, հանրային մեղադրող*

*** Արթուր Զախոյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

Артур Чахоян – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовно-процессуального права и криминалистики ЕГУ

Artur Chakhoyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Criminal Justice and Criminalistics

Էլ. փոստ՝ arturchakhoyan@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5315-946X>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 23.09.2025

Գրախոսվել է՝ 25.10.2025

Հաստատվել է՝ 28.11.2025

© The Author(s) 2025

Ներածություն

Անվիճելի է, որ կրիմինալիստիկայի գիտությունը սկիզբ է առել քրեական դատավարության ակունքներից և նախաքննության ու հետաքննության մարմինների համար ծառայել է որպես հանձնարարականների համակարգ: Կրիմինալիստիկական հանձնարարականներն էլ իրենց հերթին սերտորեն կապված են քրեական դատավարության օրենսդրության հետ և հենվում են քրեական դատավարության գիտության ընդհանուր դրույթների վրա, որոնք վերաբերում են ապացույցներին և ապացուցման գործընթացին, ապացուցման սահմաններին, ապացույցների վերաբերելիությանը, թույլատրելիությանը, դրանց հավաստիության գնահատման սկզբունքներին ու կարգին:

Կրիմինալիստիկայի գիտությունը քրեական դատավարության գիտությունը հարստացնում է իր մշակած տվյալներով և նպաստում քրեական դատավարության իրավունքի գիտության կատարելագործմանը, միևնույն ժամանակ՝ ժամանակակից քրեական արդարադատությունն անհնար է պատկերացնել առանց կրիմինալիստիկայի գիտության առաջարկությունների:

Կրիմինալիստիկական գիտելիքների խորացումը բարերար ազդեցություն է թողնում նրա տեսական և պրակտիկ բաժինների վրա, նպաստում է մեթոդական հանձնարարականների կատարելագործմանը: Միևնույն ժամանակ՝ տեսական և մեթոդական մշակումները, որոնք իրականացվում են կրիմինալիստիկական տեխնիկայում, տակտիկայում և մեթոդիկայում, ակտիվացնում են գիտության ընդհանուր տեսական միտքը, սնում, հարստացնում են այն հեռանկարային մտահղացումներով, որոնք նպաստում են նոր, արդյունավետ հայացքների, չափանիշների, կոնցեպցիաների առաջացմանը¹:

Կրիմինալիստիկական գիտելիքները մշակվել էին բացառապես հանցագործությունների քննության գործընթացում քննչական գործողություններին բնորոշ նպատակներն ապահովելու համար: Այդ պատճառով էլ կրիմինալիստիկայի գիտությունում տարիներ շարունակ կրիմինալիստիկայի համակարգի երրորդ բաժինը ավանդաբար անվանվել է «քննչական տակտիկա»: Սակայն, ինչպես բոլոր գիտությունները, կրիմինալիստիկան ևս զարգանում է, և բնականաբար, հաշվի առնելով նոր պահանջները, անհրաժեշտություն է առաջացել նշված հարցը քննարկել ժամանակակից պրակտիկ մարտահրավերների համատեքստում: Այս առումով տեղին է նշել պրոֆեսոր Լ. Օհանյանի այն միտքը, որ «զարգացած շատ երկրներում կրիմինալիստիկայի գիտության համակարգը մշակված չէ, որը հանգեցնում է նրա էության անկարգ, չհամակարգված շարադրանքի»²:

¹ Տե՛ս **Օհանյան Լ.** Կրիմինալիստիկա, Եր., «Տիգրան Մեծ», 2004, էջ 45-46:

² Նույն տեղում, էջ 123:

«Քննչական տակտիկան» ընդհանուր ձևով բնորոշվել է որպես գիտական դրույթների և դրանց հիման վրա մշակված հանձնարարականների ամբողջություն, որոնք միտված են քրեական վարույթի քննության ժամանակ ապացուցման գործընթացի կազմակերպված ու պլանավորված իրականացմանը:

«Տակտիկա» նշանակում է մարտին նախապատրաստվելու և մարտը վարելու արվեստ, մարտը վարելու միջոցների ու եղանակների ամբողջություն, իսկ փոխաբերական իմաստով՝ նպատակին հասնելու համար գործադրվող միջոց, եղանակ³:

Մասնագիտական գրականության մեջ տարբեր հեղինակներ քննչական տակտիկան բնորոշել են տարբեր կերպ. մի դեպքում նրան տրվել է շատ նեղ բնորոշում, մեկ այլ դեպքում՝ չարդարացված լայն:

Օրինակ՝ Ա. Ն. Վասիլևը քննչական տակտիկան բնորոշել է որպես *«նպատակին հասնելու գործունեության մեթոդ, որը կիրառվում է քննության ընթացքում ժամանակի և ուժերի նվազագույն գործադրմամբ՝ առավելագույն արդյունք ստանալու համար»*⁴:

Վերլուծելով քննչական գործողությունների տակտիկայի բնորոշման վերաբերյալ տարբեր հեղինակների տեսակետները՝ Ա. Վ. Դուլովը և Պ. Դ. Նեստերենկոն քննչական տակտիկան բնորոշել են որպես *«տակտիկական հնարքների համակարգ, համալիր, այսինքն՝ քննչական գործողությունների կատարման կամ ինքնին քննիչի վարքագծի առավել արդյունավետ և նպատակահարմար միջոցների ամբողջություն»*⁵:

Քննիչին կրիմինալիստիկական տակտիկայի սուբյեկտ համարելը կրիմինալիստիկական գրականությունում երբեք չի վիճարկվել:

Սակայն հետագայում որոշ գիտնականներ կրիմինալիստիկական տակտիկայի սուբյեկտ են դիտել նաև դատարանը: Օրինակ՝ Մ. Ստոյանովսկիի կարծիքով՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի սուբյեկտներ են համարվում քննիչը, պաշտպանը, դատարանը և պետական դատախազը⁶:

Միևնույն ժամանակ, կրիմինալիստիկական տակտիկան՝ որպես կրիմինալիստիկայի գիտության առանձին բաժին, ունի իրեն բնորոշ խնդիրները, որոնք առավել լայն են, ներառում են նաև տակտիկական հնարքների մշակման, դրանց կատարելագործման, համադրման և այլ գործառույթներ:

Ակնհայտ է, որ «քննչական տակտիկա» եզրույթն արտացոլում է կրիմինալիստիկայի երրորդ բաժնի՝ տակտիկայի միայն նեղ բովանդակությունը, քանի

³ Տե՛ս Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր., «Հայաստան» հրատ., 1976, հատոր 2, էջ 1407:

⁴ Васильев А.Н., Криминалистика. М., 1971, с. 250.

⁵ Дулов А.В., Нестеренко П.Д., Тактика следственных действий, Мн., 1971, с. 5.

⁶ Տե՛ս Стояновский М. В., Классификационный подход в криминалистической науке и практике (на примере криминалистической тактики). Дисс. ... канд. юрид. Наук, Воронеж, 2001, էջ 96:

որ տակտիկան կիրառվում է ինչպես նախաքննության, այնպես էլ դատական քննության ընթացքում: Նշենք, որ նման տեսակետներ են արտահայտել նաև հայրենական հետազոտողները, մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետությունում կրիմինալիստիկայի հիմնադիր, պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյանը և հայտնի կրիմինալիստ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանը⁷:

Մեկ այլ դեպքում այս ընդհանուր բնորոշմանն ավելացվում են առանձին տարրեր, ինչպիսիք են, օրինակ՝ դատական քննության փուլը, քննչական կամ դատավարական որոշակի գործողության հնարքը կամ հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառների ու պայմանների վերհանումը և այլն⁸:

Այս առումով տեղին է հիշատակել դեռևս անցյալ դարի վերջերին Ռ. Ս. Բելկինի՝ կրիմինալիստիկական տակտիկայի հետևյալ բնորոշումը. «...դա գիտական դրույթների համակարգ է և դրա հիման վրա մշակվող առաջարկություններ՝ նախնական և դատական քննության կազմակերպման ու պլանավորման, դատական հետազոտություն իրականացնող անձանց վարքագծի որոշակիացման և ապացույցների հավաքման, հետազոտման, հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների վերացմանն ուղղված առանձին դատավարական գործողությունների իրականացման հնարքների վերաբերյալ»⁹:

Վ. Ենգիբարյանի կարծիքով՝ կարելի է տարբերակել «քննչական տակտիկա» և «դատական քննության տակտիկա» հասկացությունները, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր առարկան և կոչված է կիրառվելու իրավապահ գործունեության համապատասխան ոլորտում՝ միասին կազմելով կրիմինալիստիկական տակտիկայի ուսումնասիրության առարկան¹⁰:

Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ օգտագործվում է նաև «փաստաբանական գործունեության տակտիկա» հասկացությունը, որը կրիմինալիստիկական տակտիկայի տարրերից է և բնորոշվում է որպես քրեական գործով պաշտպանի կողմից ապացույցների ուսումնասիրման ու օգտագործման, ինչպես նաև պաշտպանյալին արդարացնող, պատասխանատվությունը մեղմացնող և քրեական դատավարության ցանկացած փուլում նրա իրավունքների ու շահերի պահպանումն ապահովող առարկաների, փաստաթղթերի և տվյալների ներկայացման թույլատրելի և ռացիոնալ մեթոդների ու միջոցների (կրիմինալիստիկական տակտիկայի գիտական դրույթների հիման վրա մշակված) համակարգ¹¹:

⁷ Տե՛ս, օրինակ, Օհանյան Լ. նշվ. աշխ., Ենգիբարյան Վ. Գ. Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա, Եր., 2018:

⁸ Տե՛ս **Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р.** Криминалистика: Учебник для вузов. Под. ред. Р. С. Белкина, 2-е изд., перераб. и доп., М., Норма, 2006, էջ 453:

⁹ **Белкин Р.С.**, Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. М., 1970, с. 71.

¹⁰ Տե՛ս Ենգիբարյան Վ. Գ. նշվ. աշխ., էջ 15:

¹¹ Տե՛ս **Гранков А.Н.** Понятие и содержание тактики деятельности адвоката-защитника по уголовному делу / Труды Академии управления. Вопросы криминалистики и судебной экспертизы, М., Академия управления МВД России, 2003, էջ 39:

Օ. Յա. Բանը դեռևս 1977 թվականին իր աշխատություններից մեկում արդարացիորեն նշել է, որ տակտիկական հնարքների ու հանձնարարականների կիրառման հնարավորությունը ոչ միայն պետք է դիտարկել քրեական վարույթի նախաքննության փուլում, այլ նաև քրեական գործի դատական քննության ընթացքում¹²:

Ուստի, ընդհանրացնելով և վերլուծելով տեսական գրականությունում հարցի վերաբերյալ տեսակետները, մեր կարծիքով, *կրիմինալիստիկայի գիտության համակարգի երրորդ բաժնի մասին խոսելիս ճիշտ կլինի գերծ մնալ «քննչական տակտիկա» եզրույթն օգտագործելուց, և միանգամայն ընդունելի կլինի օգտագործել «կրիմինալիստիկական տակտիկա», քանի որ այն որպես կրիմինալիստիկայի և այլ գիտությունների մասնագետների կողմից առաջ քաշված տեսական դրույթների, գաղափարների, մեթոդների ու միջոցների, դրանց հիման վրա մշակված հնարքների և հանձնարարականների ամբողջական համակարգ և նվազագույն միջոցների կիրառմամբ առավելագույն արդյունքների հասնելու միջոց, միտված է ոչ միայն արդյունավետ նախաքննության կազմակերպմանն ու քննիչի վարքագծի կատարելագործմանը, այլ նաև դատավարության մյուս մասնակիցների վարքագծի և դատական արդյունավետ քննության կազմակերպմանն ու կատարելագործմանը:*

Հետազոտություն

Դատարանում քրեական գործով արդյունավետ քննություն իրականացնելու, այն է՝ հնարավորինս կարճ ժամկետներում, նվազագույն ռեսուրսների գործադրմամբ առավելագույն արդյունքների հասնելու գլխավոր նախապայմանը դատական քննության տակտիկայես գրագետ կազմակերպումն է, ինչը հնարավոր չէ առանց կրիմինալիստիկական տակտիկայի դրույթների ամբողջական, գրագետ և փոխկապակցված կիրառման, քանի որ յուրաքանչյուր քրեական գործով օբյեկտիվ ճշմարտության հաստատման, ինչպես նաև ապացուցման պատշաճ գործընթացի ապահովման համար դատարանը և դատավարության կողմերը, քրեադատավարական գործառույթների իրականացումից զատ, ձեռնարկում են նաև կազմակերպական, տեխնիկական և այլ բնույթի բազում գործողություններ՝ պահպանելով դրանց տակտիկական միասնական գիծը:

Հանցագործությունների կատարման դինամիկան, որը հիմնված է անընդհատ փոփոխվող մեթոդների, միջոցների և ձևերի վրա, ինչպես նաև քրեական արդարադատության ընթացակարգերի փոփոխությունները՝ նոր խնդիր են դրել կրիմինալիստիկայի գիտության առջև՝ կապված դատական քննությունում կրիմինալիստիկական գիտելիքների կիրառման հիմնավորման անհրա-

¹² Տե՛ս **Баев О.Я.**, Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон, Воронеж, 1977, էջ 8:

ժեշտության հետ, որոնց օգտագործումը կարող է ապահովել քրեական հետապնդման նպատակները, ինչը նշանակում է դատարաններում հանրային մեղադրանքի պաշտպանությանն աջակցելու համար կրիմինալիստիկական գիտելիքները լայնորեն օգտագործելու անխուսափելիությունը հիմնավորելու անհրաժեշտություն:

Ա. Լ. Ցիպկինը դեռևս 1938 թվականին «Կրիմինալիստիկական և դատական քննությունը» հոդվածում գրել էր, որ կրիմինալիստիկական կարևոր է նաև այնտեղ, որտեղ ապացույցների հավաքումը, ստուգումը և գնահատումը տեղի են ունենում դատական միջավայրում, և նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանկատմամբ իրականացվում է վճռաբեկ և վերահսկիչ հսկողություն, այսինքն՝ քրեական գործընթացի ողջ ընթացքում¹³:

Խնդրի վերաբերյալ մեզ հայտնի առաջին հետազոտողները, ովքեր խոսել են դատարանում հանրային մեղադրանքը պաշտպանելիս կրիմինալիստիկայի գիտության մշակած տվյալների օգտագործման անխուսափելիության մասին, եղել են ռուս հայտնի քրեագետներ Լ. Է. Արոցկերը, Ս. Պ. Միտրիչևը, Ի. Ա. Ոզգրին, Գ. Ա. Վորոբյովը, Վ. Կ. Գավլով¹⁴:

Սակայն վերջին տասնամյակներում հրատարակված ինչպես հայրենական, այնպես էլ արտասահմանյան մեզ հայտնի կրիմինալիստիկական դասագրքերը չեն անդրադառնում քրեական գործերով դատական քննության կրիմինալիստիկական խնդիրներին, բայց դատական քննության ընթացքում կրիմինալիստիկայի գիտության մշակած տվյալների օգտագործման հնարավորության բացակայությունը չի նշանակում, որ այդ խնդիրները լուծված են: Մեր կարծիքով, ներկայումս առաջին ատյանի դատարանում հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի հարցերը պետք է մանրակրկիտ հետազոտվեն և ուսումնասիրվեն, ընդ որում՝ տարբեր տիպային իրավիճակներում, իսկ հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի հայեցակարգի և բովանդակության ճիշտ սահմանումը, որպես դատարանում մեղադրյալի նկատմամբ որակյալ քրեական հետապնդում իրականացնելու համար արդյունավետ կողմնորոշիչ, դատախազի (հանրային մեղադրողի) համար կապահովի համապատասխան հանձնարարականներ:

«Դատական» տակտիկայի վերաբերյալ կրիմինալիստիկայի գիտությանը հայտնի են որոշ սահմանումներ, որոնցից մի քանիսի վերլուծությանը ցանկանում ենք անդրադառնալ՝ հիմնվելով հեղինակների կողմից բացահայտված

¹³ См. у **Цыпкин А.Л.**, Судебное следствие и криминалистика // Соц. Законность, №12, 1938:

¹⁴ См. у **Ароцкер Л.Е.**, Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел., М., «Юридическая литература», 1964, **Митричев С.П.**, Теоретические основы советской криминалистики, М., 1965, **Возгрин И.А.**, Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений, Л., 1976, **Воробьев Г.А.**, Планирование судебного следствия, М., 1978, **Гавло В.К.**, Теоретические проблемы и практик применения методики расследования отдельных видов преступлений /Под. ред. А.Н. Васильева, Томск, 1985:

էական հատկանիշների վրա: Այսպիսով, Լ. Է. Արոցկերը կարծում է, որ «դատական քննության կրիմինալիստիկական տակտիկական դատական քննության անցկացման մեթոդների և հնարքների համակարգ է»¹⁵, իսկ Գ. Ա. Վորոբյովը դատական քննությունը կապում է «դատարանի և դատավարության մասնակիցների վարքագծի հետ»¹⁶: Ս. Պ. Սուխովն էլ դատական քննության կրիմինալիստիկական տակտիկական բնորոշում է որպես «քրեական գործերի ավելի արդյունավետ քննության կազմակերպման միջոց»¹⁷:

Ըստ Վ. Գ. Ուլյանովայի՝ «դատական քննության տակտիկական հիմնված է ինչպես «բոլոր անձանց» վարքագծի վրա, ովքեր իրականացնում են ապացույցների ստուգում, գնահատում և օգտագործում, այնպես էլ՝ նրանց կողմից կատարվող քննչական գործողությունների տակտիկական հնարքների վրա, որոնք օգտագործվել են քրեական գործով ճշմարտությունը պարզելու համար»¹⁸:

Ս. Լ. Կիսլենկոնի և Վ. Ի. Կոմիսարովի սահմանումը հիմնված է այն մոտեցման վրա, որ դատական քննության տակտիկական՝ որպես կրիմինալիստիկական տակտիկայի առանձին բաժին, կապված է դատական քննության մասնակիցների միջև հարաբերությունների օրինաչափությունների հետ, որոնք քրեական գործընթացում կրիմինալիստիկայի գիտության խնդիրները լուծելու համար ապացույցների հետազոտության և գնահատման բնորոշ իրավիճակներում կրիմինալիստիկական հանձնարարականների նոր համակարգեր են ձևավորում¹⁹:

Ա. Յու. Կորչագինի կարծիքով՝ դատական տակտիկական «դատական քննության օպտիմալացմանն ուղղված կրիմինալիստիկական գիտական և գործնական առաջարկությունների համակարգ է, քրեական գործով ճշմարտության բացահայտման նպատակով դատական գործողությունների իրականացման արդյունավետ եղանակ»²⁰:

Դժվար չէ նկատել, որ բոլոր հեղինակներն իրենց սահմանումների մեջ ընդգծում են մի քանի էական հատկանիշներ՝ կապված սուբյեկտների, տակտիկական հնարքների, մեթոդների և միջոցների, ինչպես նաև դրանց կիրառման հիման վրա ձեռք բերված նպատակների հետ:

Սակայն մեկ այլ հեղինակի կարծիքով էլ դատավորը չի կարող լինել դատական քննության տակտիկայի սուբյեկտ, քանի որ օրենքը նրան վստահել է

¹⁵ Ароцкер Л.Е. նշվ. աշխ., էջ 29:

¹⁶ Воробьев Г.А. Тактика и психологические особенности судебных действий. Краснодар, 1996, էջեր 8–9:

¹⁷ Сухов С.П. Теоретические проблемы криминалистической тактики. Свердловск, 1981, с. 24

¹⁸ Ульянов В.Г. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве. М., 2002, с. 109.

¹⁹ См. у Кисленко С.Л. Судебное следствие: состояние и перспективы, М., 2003, էջեր 77–78:

²⁰ Корчагин А.Ю. Основы тактики и методики судебного разбирательства уголовных дел. Краснодар, 2007, с. 53.

քրեական դատավարական հարաբերությունների մասնակիցներ՝ մեղադրող և պաշտպանական կողմերի միջև առկա քրեական դատավարության վեճի արբիտրի պարտականությունները, և «դատական» տակտիկայի սուբյեկտներ կարող են լինել միայն պրոֆեսիոնալ դատախազն ու պաշտպանը՝ որպես երկու վիճող կողմեր²¹:

Թեև տարբեր երկրների քրեական դատավարության օրենսդրությունների հիման վրա դատական քննության տակտիկայի սահմանումը կրիմինալիստիկական գիտական և գործնական առաջարկությունների կամ դատական քննության անցկացման տեխնիկայի և մեթոդների համակարգի միջոցով բավականաչափ ամբողջական չի թվում, այնուամենայնիվ այս գիտական կատեգորիայի ընդհանուր դրույթների կարևորումը հնարավորություն է տալիս ձևակերպելու հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի հատուկ հայեցակարգ և հանրային մեղադրողի համար մշակել առանձին առաջարկություններ, որոնք միտված կլինեն դատարանում նրա գործունեությունը առավել արդյունավետ կազմակերպելուն:

Սակայն առաջին աստիճանի դատարանում «հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկա» հասկացության սահմանումը տալու համար նախ անհրաժեշտ է վերլուծել քրեական գործով դատական վարույթի տակտիկայի ընդհանուր հասկացությունը:

Մեր կարծիքով, քրեական գործերով դատական վարույթի տակտիկան քրեադատավարական օրենսդրության դրույթների և կրիմինալիստիկական հանձնարարականների վրա հիմնված գիտական և գործնական գիտելիքների համակարգ է, որի արդյունավետ օգտագործումը քրեական դատավարության մասնակիցների կողմից առաջին աստիճանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատավարություններում ապահովում է գործով ճշմարտության հաստատումը:

Այս սահմանումը, կարծում ենք, ընդհանուր է քրեական գործով դատական վարույթի բոլոր փուլերի համար, և դրա բովանդակությունը կարող է վերափոխվել ըստ համապատասխան սուբյեկտի (հանրային մեղադրող, պաշտպան և այլն), դատական վարույթի փուլի նպատակների և խնդիրների, կրիմինալիստիկական իրավիճակի առանձնահատկությունների և դատարանում քննվող քրեական գործի բնույթի:

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է քրեական գործընթացում հանրային մեղադրողի (դատախազի) գործունեության իրավական հիմքերը, դատավարական ձևերը և նրա մասնակցության կարգը ինչպես գործով մինչդատական վարույթի փուլում, այնպես էլ քրեական գործի դատաքննության ընթացքում: Սակայն քրեական դատավարությունը չի կարգավորում դատախազի գործունեության տակտիկական, կազմակերպչական և մեթոդական բնույթի հարցերը: Այսինքն՝

²¹ St' u **Комаров И. М.**, Общие положения тактики поддержания государственного обвинения в суде первой инстанции // Научные ведомости, 2010, Выпуск 11, № 2 (73), էջ 122:

քրեադատավարական օրենքը հստակ չի սահմանում, թե ինչպես պետք է գործի հանրային մեղադրողը (դատախազը) որոշակի բնույթի քրեական գործերով (վարույթներով) կամ կոնկրետ գործով, ինչպիսին պետք է լինի նրա գործունեության տեխնոլոգիան, որոշակի դատավարական գործողություններ կատարելու տակտիկան և մեթոդաբանությունը:

Մեր կարծիքով, վերը նշված հարցերով պետք է զբաղվի կրիմինալիստիկայի գիտությունը, որի խնդիրն է համապատասխան հանձնարարականներ մշակել ոչ միայն հանցագործությունների բացահայտման, քննության և կանխարգելման, այլ նաև դատարանում քրեական գործի քննության համար՝ այդ գործընթացում կատարվող գործողությունների արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով, մասնավորապես՝ դատավարությանը հանրային մեղադրողի մասնակցության տակտիկայի և մեթոդաբանության վերաբերյալ կրիմինալիստիկական առաջարկությունների մշակում, դատական բարդ իրավիճակներում ապացույցներ ձեռք բերելու և արդյունավետ հետազոտելու հնարքների ներդրում, առանձին կատեգորիաների գործերով մեղադրանքի պաշտպանության առանձնահատկությունների, տակտիկան հնարքների մշակում:

Դատավարության ընթացքում ստեղծագործական, գիտականորեն ճիշտ կազմակերպված աշխատանքը հանրային մեղադրողին հնարավորություն կտա ամենաարագ և արդյունավետ կերպով հասնել առաջադրված նպատակին, այն է՝ ապացուցել մեղադրյալին առաջադրված մեղադրանքի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը և ապահովել դատավճռի կայացմանը, քանի որ, ի տարբերություն նախաքննության, դատական քննության ընթացքում հիմնական աշխատանքը տարվում է ոչ թե տեղեկատվության որոնման ուղղությամբ, այլ ուշադրություն է դարձվում փաստերի վերաբերյալ արդեն իսկ ստացված տեղեկատվության ուսումնասիրությանը, ստուգմանը և գնահատմանը, այլ կերպ ասած՝ հիմնական աշխատանքը ոչ թե որևէ նոր ապացույց փնտրելն է, այլ գործընթացի այս փուլում առկա ապացույցների արդյունավետ և տեղին օգտագործելը:

Ելնելով վերը նշվածից, մեր կարծիքով, հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկան դատարանի կողմից գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը պարզելու և հաստատելու նպատակով հանրային մեղադրողի արդյունավետ գործունեությունն է՝ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու, դատական նիստին նախապատրաստվելու, քրեական գործով դատաքննության տարբեր փուլերում՝ պայմանավորված կոնկրետ տիպային իրավիճակով, դատավարությանը մասնակցելու տակտիկան է՝ հիմնված գիտագործնական կրիմինալիստիկական գիտելիքների համակարգի և նախաքննության արդյունքների վրա, նպատակ ունենալով «համոզել» դատարանին մեղադրական թեզի օրինականությունը: Իսկ հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկական մեթոդը հանրային մեղադրողի (դատախազի) լավագույն գործելաոճն է, որը, որպես կանոն, քրեական գործընթացում իրականացվում է

«հակառակորդ»՝ պաշտպանական կողմի հակազդեցության պայմաններում՝ մեղադրյալի մեղքը դատական կարգով ճանաչելու և նրա նկատմամբ արդար պատիժ նշանակելու նպատակով:

Եզրակացություն

Դատարանում հանրային մեղադրողի գործունեության հետ կապված կրիմինալիստիկական հանձնարարականների մշակումը, մեր կարծիքով, դատախազին հնարավորություն կտա ամենաարագ և արդյունավետ կերպով հասնելու առաջադրված նպատակին, այսինքն՝ ապացուցելու մեղադրանքի հիմնավորվածությունը, ուստի կրիմինալիստիկայի գիտության ուսումնասիրության առարկա, անկասկած, պետք է դառնա նաև հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկական, որի համար հիմնական աղբյուրներ կարող են հանդիսանալ կրիմինալիստիկայի և քրեադատավարական իրավունքի ընդհանուր դրույթները, ընդհանրացված պրակտիկական և դրանց հիման վրա մշակված կրիմինալիստիկական հանձնարարականները:

Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի դրույթները թույլ կտան առավելագույնս արագ, բարենպաստ ուղղությամբ և արդյունավետ կերպով լուծել առկա դատական իրավիճակը, դատարանի և հակառակորդ կողմի մոտ հասնել մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ համոզմունքի ձևավորմանը, իսկ արդյունքում՝ հանրային մեղադրողին հնարավորություն կտան առավելագույնս հաջողությամբ կատարել իրեն «հանձնարարված» առաջադրանքը՝ հասնել օրինական և հիմնավորված մեղադրական դատավճռի կայացմանը:

Ուստի արդիական և անհրաժեշտ է կրիմինալիստիկայի առարկայի ընդլայնումը, դրա համակարգում, որպես «կրիմինալիստիկական տակտիկայի» անբաժան մաս, ավելացնել հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի դրույթները, որի շնորհիվ, բացի այն, որ կրիմինալիստիկական՝ որպես գիտություն, կհարստանա, այլ նաև է՛լ ավելի արդյունավետ կբավարարի պրակտիկայի աճող պահանջարկները նաև քրեական գործերի արդյունավետ դատական քննության գործում:

Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկական, որպես կրիմինալիստիկական և դատական տակտիկայի անբաժանելի մաս, պետք է ունենա իր առարկան և համակարգը, առանց որի այն չի կարող զարգանալ, և առանց որի դրա կարևոր բաղադրիչները կարող են ստվերում մնալ: Բացի այդ, համակարգի կառուցումը հետագայում թույլ կտա պարզել, թե հանրային մեղադրողի գործունեության տակտիկական որ կողմերը դեռևս բավարար չափով չեն ուսումնասիրվել ու զարգացել և ենթակա են ընդհանուր համակարգում ներառման, քանի որ կրիմինալիստիկական տակտիկական բաց համակարգ է, որը անընդհատ զարգանում և ընդլայնվում է:

Դատարանում հանրային մեղադրանքի պաշտպանության ընթացքում հանրային մեղադրողի մասնակցությունը կարելի է պայմանականորեն բաժանել մի քանի փուլերի, մասնավորապես՝

1. դատաքննության նախապատրաստական փուլ,
2. նախնական դատալսումներին նախապատրաստության և մասնակցության փուլ,
3. հիմնական դատալսումներին նախապատրաստության և մասնակցության փուլ,
4. լրացուցիչ դատալսումներին նախապատրաստության և մասնակցության փուլ,
5. վերաքննության նախապատրաստության և մասնակցության փուլ:

Թվարկված փուլերից յուրաքանչյուրն ունի իր տակտիկական խնդիրները, և յուրաքանչյուրում հանրային մեղադրողի կողմից պետք է մշակվի որոշակի տակտիկա: Օրինակ՝ դատաքննությանը նախապատրաստվելու փուլում էական նշանակություն կարող են ունենալ դրա պլանավորումը, դատական իրավիճակների մասին տեղեկանալը, «անսպասելի» իրավիճակների կանխատեսումը, քննիչի, հետաքննության մարմնի, իսկ որոշակի իրավիճակներում նաև քրեական վարույթի նկատմամբ հսկողություն իրականացրած դատախազի հետ փոխգործակցությունը, իսկ հիմնական դատալսումներին նախապատրաստվելու փուլում՝ դատական գործողությունների (օրինակ՝ ամբաստանյալի, տուժողի, վկայի, փորձագետի հարցաքննության, փորձաքննության նշանակման, իրեղեն ապացույցների, տարածքի զննման, քննչական փորձարարության և այլ) կատարման տակտիկայի ճիշտ մշակումը:

Դատաքննության ընթացքում կիրառվող տակտիկաները կարող են զգալիորեն տարբերվել, քանի որ այս փուլերից յուրաքանչյուրն ունի իր սեփական խնդիրները և դատավարական կանոնակարգերը: Տակտիկական մոտեցումները կարող են նաև տարբեր լինել՝ կախված դատական վարույթի ձևից:

Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի համակարգը, մեր կարծիքով, պետք է բաղկացած լինի ընդհանուր ու հատուկ մասերից և ունենա հետևյալ բովանդակությունը.

Ընդհանուր մաս

1. Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկայի էությունը, համակարգը և խնդիրները:

2. Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության ընթացքում տրամաբանության, հոգեբանության, աշխատանքի գիտական կազմակերպման և այլ հատուկ գիտությունների տվյալների օգտագործման հնարավորությունները:

3. Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության ընթացքում կիրառվող տակտիկական հնարքների, խորամանկությունների, որոշումների համակարգը:

4. Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության ընթացքում գիտատեխնիկական միջոցների կիրառման հնարավորությունները:

5. Մինչև քրեական վարույթը իրավասու դատարան հանձնելը քննիչի և հետաքննության մարմնի հետ դատախազի փոխգործակցության մեթոդներն ու եղանակները:

6. Մեղադրական եզրակացությամբ ստացված քրեական վարույթի նյութերի ուսումնասիրության տակտիկական առանձնահատկությունները:

7. Հանրային մեղադրանքի պաշտպանության պլանավորումը և դատարանում հնարավոր «անսպասելի իրավիճակների» կանխատեսումը:

8. Հանրային մեղադրողի և վարույթի մասնավոր մասնակիցների, վարույթին օժանդակող անձանց փոխգործակցության կազմակերպչական ու տակտիկական հիմքերը:

9. Դատախազական խմբի կողմից հանրային մեղադրանքի պաշտպանության տակտիկական առանձնահատկությունները:

Հատուկ մաս

1. Հարցաքննությունների տակտիկական՝ հարցաքննությունների հոգեբանական հիմունքները, հարցաքննությունների տակտիկական առանձնահատկությունները կոնֆլիկտային իրավիճակներում, վկայի, տուժողի, փորձագետի, մեղադրյալի հարցաքննության տակտիկական առանձնահատկությունները, հարցաքննության տակտիկական:

2. Չնման (տեղանքի, շինությունների, տրանսպորտային միջոցների) և քննման տակտիկական:

3. Փորձարարության տակտիկական:

4. Ճանաչման ներկայացնելու տակտիկական:

5. Փորձաքննության նշանակման, փորձագետի եզրակացության հետազոտման տակտիկական առանձնահատկությունները և դրա գնահատման գիտական չափանիշները:

6. Իրեղեն ապացույցների, ապացուցողական և վարութային այլ գործողության արձանագրության և արտավարութային փաստաթղթերի հետազոտման տակտիկական առանձնահատկությունները:

Նաև հարկ ենք համարում ընդգծել, որ նշված համակարգի յուրաքանչյուր մաս, մեր կարծիքով, կարող է լինել գիտական առանձին հետազոտության առարկա:

АРТУР ЧАХОЯН – Криминалистические вопросы защиты государственного обвинения. – Статья посвящена исследованию теоретических вопросов системы криминалистической экспертизы.

В статье автор глубоко исследовал: третий раздел системы криминалистической экспертизы, который на протяжении многих лет традиционно именовался «следственной тактикой», исторические аспекты и современное состояние тактики защиты государственного

обвинения, а также актуальные проблемы и перспективы развития тактики защиты государственного обвинения.

Для этого автором изучены, рассмотрены и проанализированы мнения и точки зрения, содержащиеся в трудах отечественных и зарубежных криминалистов по данному вопросу. Необходимость разработки криминалистической инструкции по эффективной защите публичного обвинения в настоящее время, по мнению автора, не является дискуссионным научным вопросом, поскольку она обоснована и обусловлена не только потребностями теории, но и практикой судебного следствия.

В результате исследования автором в статье кратко изложены сущность и система тактики защиты публичного обвинения.

Ключевые слова: *система криминалистики, следственная тактика, криминалистическая тактика, судебная тактика, публичное обвинение, защита обвинения, прокурор, государственный обвинитель.*

ARTUR CHAKHOYAN – Criminalistic Issues of Public Prosecution Defense.— The article is devoted to the study of theoretical issues of the system of forensic science.

In the article, the author has deeply investigated the third section of the system of forensic science, which for many years has been traditionally called "investigation tactics", the historical aspects and current state of the tactics of public prosecution defense, as well as the current issues and development prospects of the tactics of public prosecution defense.

For this purpose, the author has studied, discussed and analyzed the opinions and viewpoints contained in the works of both domestic and foreign criminologists-scientists on this issue.

The need to develop forensic instructions for the effective defense of public prosecution is currently, in the author's opinion, no longer a controversial scientific issue, since it has been substantiated and is conditioned not only by the needs of theory, but also by the practice of judicial investigation.

As a result of the research, the author has briefly presented the essence and system of the tactics of public prosecution defense in the article.

Key words: *the criminalistics system, investigative tactics, criminalistic tactics, judicial tactics, public accusation, defense of the accusation, prosecutor, public prosecutor.*

References

- Aghayan E.B., Ardi hayereni bacatrakan bararan, Erevan, 1976, hator 2:
 Levon Ohanyan, Kriminalistika, «Tigran Mec» hratarakchutyun, Erevan, 2004:
 Yengibaryan V.G., Arandzin qnnchakan gorcoghutyunneri katarman taktika, Erevan, 2018:
 Averyanova T.B., Belkin R.S., Korukhov Yu.G., Rossiyskaya E.R., Kriminalistika: Uchebnik Dlya vuzov, Pod. Red. R.S. Belkina, M., Norma, 2006:
 Arocker L.E., Ispolzovanie dannikh kriminalistiki v sudebnom razbiratelstve ugovovnikh del, M., «Yuridicheskoe literatura», 1964:
 Baev O.Ya., Kriminalisticheskaya taktika I ygolovno-procesualniy zakon, Voronej, 1977:
 Vozgarin I.A., Obshie polojeniya metodiki passledovaniya otdelnikh vidov prestupleniy, L., 1976:
 Vorobev G.A., Planirovanie sudebnogo sledstviya, M., 1978:
 Borobev G.A., Taktika i psikhologicheskie osobennosti sudebnikh deystviy, Krasnodar, 1996:
 Gavlo V.K., Teoreticheskii problem I praktika primeneniya metodiki rassledovaniya otdelnikh vidov prestupleniy /Pod. red. A.N. Vasileva, Tomsk, 1985:
 Grankov A.N., Ponyatie i sodernanie taktiki deyatelnosti advokada-zashitnika po ugovovnomu delu //Trudi Akademii upravleniya. Voprosi kriminalistiki i sudebnoy ekspertizi, M., 2003:

- Dulov A.V., Nesterenko P.D., Taktika Sledstvennikh Deystviy, Mn., 1971:
- Kislenko S.L., Sudebnoe sledstvie: sostoyanie I perspektivi, M., 2003:
- Korchagin A.Yu., Osnovi taktiki I metodiki sudebnogo razbiratelstva ugodovnikh del, Krasnodar, 2007:
- Komarov I.M., Obshie polozheniya taktiki podderjaniya gosudarstvennogo obvineniya v sude pervoy instancii, Nauchnie vedomosti, 2010, Vipusk 11, № 2 (73):
- Mitrichev S.P., Teoreticheskie osnovi sovetskoy kriminalistiki, M., 1965:
- Stoyanovskiy M.V., Klassifikacionniy podkhod v kriminalisticheskoy nauke i praktike (na primere kriminalisticheskoy taktiki) Diss. ... kand. yurid. Nauk, Voronej, 2001:
- Sukhov S.P., Teoreticheskie problem kriminalisticheskoy taktiki, Sverdlovsk, 1981:
- Ulyanov V.G., Gosudarstvennoe obvinenie v possiyskom ugodovnom sudoproizvodstve, M., 2002: